

A MAGYAR NYELV ÉS MAGYAR JOGI MŰNYELV MEGÚJULÁSA¹

RIXER ÁDÁM
egyetemi docens (KRE ÁJK)

2013. december 5-én a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán működő Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely szervezésében sikeres konferencia zajlott *A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása* címmel. Már a konferencia ötletének „megszületésekor” többen megfogalmazták a kérdést: miért most és miért e két terület összekapcsolásával szerettük volna tető alá hozni a rendezvényt?

Válasz gyanánt szeretnénk megosztani Önökkel *néhány adatot, illetve összefüggést* – leginkább olyanokat, melyek befolyásolták a szervezők eredeti törekvéseit is, s nyilvánvalóvá tették, hogy a magyar jogi műnyelv jövőjét firtató kérdéseket csak egy jóval tágabb kontextusban érdemes vizsgálnunk. Ezen összefüggések is azt mutatják, hogy a magyar nyelv ügye nem elszigetelt szakterminológiák magánügye, s bizonyosan nem is csak szűken vett nyelvészeti kérdés.

Először is, szerencsés módon a Kárpát-medencei államokban – Szlovénia kivételével – azonos időpontban, illetve időközönként vannak népszámlálások. A Kárpát-medencében a 2011. évi népszámlálások alkalmával a teljes lakosság száma hozzávetőleg 25 millió 700 ezer volt, és mintegy 10 millió 400 ezren (40,5 százalék) vallották magukat magyar nemzetiségűnek.²

Ez azt jelenti, hogy 10 évvel az előző népszámlálás (2001) után 1.400.000-rel kevesebben vallották magukat magyarnak. Ez a mérték meghaladta az azt megelőző 10 év 1.000.000-s csökkenését is (1991 és 2001 között). Összességében a magyarság – *a nyugati szórványban élők nélkül is* – 2,5 millió fővel csökkent a rendszerváltozás óta.³ *Ez a felmérések nyilvánvaló torzításai mellett is egy egyértelmű és gyorsuló folyamat.* Csak Erdély 16 megyéjéből ötben – Arad, Krassó-Szörény, Hunyad, Szeben és Temes megyékben – a csökkenés mértéke elérte vagy meghaladta a 25 százalékot – 10 év leforgása

1 Ezen írás a 2013. december 5-én a KRE BTK-n rendezett, *A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása* című konferencián elhangzott *Köszöntő* bővített változata.

2 Kárpát-medencei népszámlálások: 10,4 millióan vallották magukat magyar nemzetiségűnek. KORFA (2013) XII. évfolyam 2. szám, 1. www.demografia.hu/korfa

3 Uo. 1-3.

alatt.⁴ Ezeken a szórványterületeken „a magyar közösség teljes felszámolódása reális közelségbe került” – fogalmaz a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének egyik friss tanulmánya.

A második tény az, hogy a demográfiai trendek és a népvándorlási prognózisok alapján 80-100 év múlva a mai Magyarországon a mai többségi társadalom – nagy valószínűséggel – kisebbség lesz, részben a roma kisebbség relatív többséggé válása okán, részben pedig egyéb világméretű átalakulások nyomán, amennyiben vélelmezhető, hogy az ázsiai eredetű népesség száma, aránya is jelentősen megnő. Mindez egy kulturális változást is jelent. Ami nem baj. Sőt! A nem (feltétlenül) kataklizmaszerű, időben elnyúló, fokozatosan kiteljesedő változások, éppen az alkalmazkodást, a megújulva fennmaradást teszik, tették lehetővé mindig is a magyar társadalom és nyelv életében.

A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv kapcsolatára áttérve: már a magyar nyelv 19. századi megújulásának időszakában azt látjuk, hogy a magyar politikai és jogi nyelv kialakulásában játszott szerepük mellett a magyar nyelvű szépirodalom legjelesebb alkotásait is jogászok hozták létre – e körben talán szükségtelen is sorolnom a jogi tanulmányokat folytató, vagy egyenesen jogásként, illetve „jogi munkakörben” dolgozó íróinkat, költőinket. Egy erősen elfogult jogász egyenesen úgy fogalmazott, hogy a magyar irodalom felívelő szakasza addig tartott, míg regényeink többségét jogászok alkották, mióta ezt bölcsészek teszik, a hanyatlás folyamatos.

Ennél is fontosabb, s feltétlenül komolyan veendő további tény *a jelenkori magyar nyelv (beszélt nyelv, köznyelv) jog általi meghatározottsága, jogi kifejezésekkel túlterhelt állapota.*

E helyzet okai között kiemelkedő szerepe van annak, hogy egy olyan – sok szempontból központi rendezőelv nélküli⁵ – világban (korban) élünk, amelyben a jog a szükséges, illetve elfogadható mértéken felül van jelen a társadalmi normák rendszerében, gyakran éppen az egyéb normákat igyekezve pótolni, helyettesíteni.

A jogszabályok és egyéb jogi szövegek tehát egy információs szempontból erősen kínálati közegben is rendkívül lényeges eszközei a társadalmi narratívák megteremtésének, és ebből következően a jogi nyelv tartalmainak megformáltsága, illetve érthetősége is igen nagy jelentőségű tényező. A jogszabályok

4 Az előző romániai népszámlálás óta eltelt időben a magukat magyar nemzetiségűeknek vallók száma mintegy kétszáz ezerrel csökkent. Ez a csökkenés kivétel nélkül minden erdélyi megyében megfigyelhető.

5 FRIVALDSZKY János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, Budapest, Szent István Társulat, 2007. 382.

nyelvezete felől közelítve a kérdéshez, döntő jelentőségű tény, hogy a (még) hatályos jogszabályok nyelvezete számos esetben a régebben használt nyelv-változat – legyen szó sajátos nyelvtani szerkezetekről, egyes szavakról, szókapcsolatokról – utolsó előfordulási helye a mai nyelvben. Itt valóban fontosnak mutatkozik a jog területén használt és a mindennapi beszélt nyelv közötti különbségtétel, hiszen a jog sajátos nyelvezete mindig is mutatott valamilyen mértékű elkülönülést a beszélt nyelvtől (különösen mikor döntően német vagy latin nyelvű volt a jogi kultúra), ám ma még a köznapi magyar nyelvben használt nyelvtani szerkezetek és a 30-40 évnél régebbi tételesjogi szövegek által használt nyelvtani szerkezetek között is szakadéknyi a távolság. E jelenség nyomán felvethető a nyelvi kapacitások csökkenésének veszélye; egészen egyszerűen a jogi műnyelv változatlan valósága (évtizedekkel korábbi nyelvi állapotokat rögzítő állapota) és a mai köznyelv napi valósága közötti különbség leginkább egy nyíló olló két szárának növekvő távolságával írható le. A megoldások, illetve lehetséges változási és változtatási tendenciák nyilvánvalóan nem merülhetnek ki az anglicizmusok és angol/amerikai jogi műnyelv elemeinek, illetve az Európai Unió sajátos nyelvezetéből átszüremkedő kifejezések beépülésében; középtávon egy jogi szaknyelvi, illetve általános nyelvújítás szükségessége merül fel.

A jog mellett a jogász szerepe is meghatározó korunkban – s nem csupán a közéletben, de az újabb irodalomban is. E vonatkozásban kiindulópont, hogy az 1989-es rendszerváltás maga is alapvetően jogi természetű rendszerváltás volt, mely a korábban „elhalásra” ítélt réteget, hivatásrendet egy csapásra a társadalmi fejlődés elsődleges mozgatórugójává, sőt zálogává tette, rendkívüli mértékben felértékelve a jogi szaktudást a piacgazdaság kiépítése során.

Minden kornak szüksége van jelképekre, és olyan emblematis, „figurák-ra”, akikben az egész korszak összegződik, messze túlmutatva az egyéni, a konkrét személyen. *Az újabb magyar irodalomban az egyik ilyen tipikus szereplő (főszereplő) a jogász*. Gyakran ő testesíti meg korunkat, felbolydult, helyüket kereső viszonyainkat és életeinket. A számos lehetséges példa közül említhetjük Polgár András⁶ vagy éppen Lenkei Gábor⁷ írásait, illetve az ismertebbek közül Grecsó Krisztián *Tánciskola* c. regényét.⁸ Izgalmas tény, hogy a regények lapjain megjelenő jogászok szinte minden esetben fiatalok, húszas-harmincas éveikben járó *friss diplomások*, akik talán éppen fiatal demokráciánkat hivatottak jelképezni.

További kiindulópont, hogy a magyar jogi, igazgatási műnyelvben (és jog-

6 POLGÁR András: *Apuka*, Sopron, Novum Verlag, 2008.

7 LENKEI Gábor: *Vegyünk bankot!* Budapest, Kávé Kiadó, 2002.

8 GRECSÓ Krisztián: *Tánciskola*, Budapest, Magvető, 2008.

tudományban, illetve legtágabban értelmezett közigazgatás-tudományban) is megfigyelhetők az új jogi terminológia kialakítására tett első – egyelőre bizonytalan – kísérletek. Ahogyan Tóth Judit fogalmazott nemrégiben: „A magyar vagy magyarnak hitt szaknyelv csak most alakul ki (...)”.⁹ Való igaz: az uniós tervezetek, európai közösségi jogszabályok terminológiája komoly nehézségek forrása, egyebek mellett a megfelelő magyar kifejezések „feltalálásával” összefüggésben. E munka folyamatossága és minősége azonban középponti kérdés, hiszen a 2005-ben kiadott *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities* című, a nemzeti terminológia-politika megalkotását, fenntartását sürgető UNESCO irányelv is felhívja a figyelmet arra, hogy ha egy nyelv szaknyelvi terminológiája (esetünkben a jogi, igazgatási szaknyelvi terminológia) az egyes tárgykörökben nem, vagy túlságosan lassan fejlődik ki, megeshet, hogy a mai gyors technikai fejlődés mellett egy idő után az adott nyelven egyes szakterületeken érdemi kommunikáció már nem valósítható meg (azaz funkcionális nyelvvesztés következhet be), és ez akár az egynyelvű közösségek tudományos és gazdasági fejlődésből való kizáródásához is vezethet.¹⁰ Ennek a folyamatnak pedig természetesen az a következménye, hogy a saját nyelven létezett terminológia lecserélődik egy másik nyelv – szélesebb körben használt – azonos tárgyú terminológiájával, tipikusan (napjainkban) az angoléval.

Rendkívül izgalmas fejlemény, hogy a *Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program* legújabb változata kiemelten kezeli a közigazgatási joganyag nyelvi szempontú felülvizsgálatát.¹¹ Egyébiránt a polgári jog, illetve a büntetőjog – fogalmazzunk így – előnyben vannak a közigazgatási joggal szemben, amennyiben olyan, századunk tízes éveiben keletkezett anyagi jogi kódexekkel rendelkeznek, melyek a jogalkotó tudatos törekvése nyomán nyelvi szempontból is felülvizsgálatra kerültek.¹²

9 TÓTH Judit: *Jogalkotástan*. Egyetemi jegyzet, Szeged, SZTE ÁJTK, 2013, 50.

10 *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*; V-VI. Hivatkozta: BÖLCSKEI Andrea: A szabványügy és magyar nyelv. *Magyar Nyelvőr*, 2011/3. 28.

11 A program részeként a – korábbi kísérleti nyelvi egyszerűsítés tapasztalatait figyelembe véve – a KIM 2013-ban kidolgozta a jogszabályok nyelvi egyszerűsítésének az állampolgárok mindennapi életébe is átültethető gyakorlatát, melyben 26 jogszabály szövegét vizsgálták meg és egyszerűsítették az érintett szakterületek.

12 Lásd pl. az új Btk. 219. §-ához fűzött indokolást: „[...] az egyszerűsítés érdekében az Előterjesztés összevonja [az] erőszakos közöszlés és szemérem elleni erőszak tényállását, és új címet ad, ami mindkettőt lefedi és a köznyelv számára is egyértelmű. A tényállás új címe szexuális erőszak, ami egyszerűbb és korszerűbb is.” A jogalkotó az említett mellett további szexuális természetű és tilalmazott magatartások elnevezését is megváltoztatta (kiiktatta),

Izgalmas újdonság az is, hogy a jogrendszer egészének deregulációjához kapcsolódóan, végső soron a könnyebb és eredményesebb jogalkalmazás és joghasználat érdekében, a jogrendszer egyfajta – ahogyan a program fogalmaz – „méregtelenítése, salaktalanítása” céljából 2012 októberétől a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, együttműködve a Balassi Intézettel, a jogszabályok érthetősége és nyelvhelyessége felett őrködő ún. nyelvőrök foglalkoztatását kezdte meg hazánkban.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a jogi nyelv korszerűsítése semmiképpen sem korlátozódhat a nyelvi egyszerűsítés kérdéskörére, már csak azért sem, mert akadnak területek, melyeken ennek lehetőségei rendkívül korlátozottak: pl. a jogi nyelv egyszerűsítése uniós szinten is igen nagy nehézségekbe ütközik, hiszen például az Európai Bíróság ítéleteinek „körmondataira” éppen azért van szükség, mert a használt jogi műnyelv egységesítése, „egyszerűsítése” a tagállamok jogrendszereinek különbözősége miatt igen korlátozottan lehetséges.¹³

A jelen írásban felvetett jelenségeket, folyamatokat több – a „hétköznapiakban” egymással „távolságtartó” – tudományterület is tudományos igénnyel ragadja meg. A hagyományos nyelvészeti diszciplínák keretén belül több hazai kutató is eredményesen vizsgálja például a jogi nyelv eredetét, történetét, a köznyelvre gyakorolt hatását, illetve a (nem kizárólag) jogszociológiai kutatások egy része is régóta irányul a jogi nyelvhasználat egyes szituációkban (akár eljárási szerepekben) érvényesülő jellegzetességeinek feltérképezésére.¹⁴

A nyelvben és a jogban közös a konvencionalitás, a *társadalmi, közösségi praxisban* létezés.¹⁵ Lényeges, hogy a jogszabályok (vagy éppen az egyedi döntések) egyúttal egy kollektív társadalmi (közösségi) emlékezet lényeges elemei is. Maurice Halbwachs – széles körben használt – kollektív emlékezet fogalma is az emlékezés alapvetően szociális jellegére utal; arra, hogy az emlékezés társas alapú értelmezés, azaz rekonstruktív folyamat.¹⁶ Témánk szempontjából is fontos kérdés, hogy ez a rekonstrukció milyen személyi

tekintettel arra, hogy azok a köznyelvben bizonytalan tartalmúvá váltak, illetve használatuk megszűnt.

13 A bíróságok döntéseinek nyelvi színvonalát illetően meg kell jegyeznünk, hogy létrejött a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja, amely az ítéletek közérthetőbbé tételét tűzte ki célul, s ennek érdekében egy „stíluskönyvet” is összeállít(ott) a bíráknak. Bővebben lásd: <http://www.jogiforum.hu/hirek/31264>

14 PÁTRÓVICS Péter: Nyelvhasználat a bíróságon. *Magyar Nyelvőr*, 2000/1. 25-32.

15 TÓTH i. m. 46.

16 ANDÓ Éva: *A történetmondás kulturális szerepéről*. In: Vállalkozás, személyiség, kultúra. XXI. Század – Tudományos Közlemények, Budapest, ÁVF, 2010. szeptember (24.), 55.

körben és milyen mértékben valósulhat meg, ha a nyelvi készségek (pl. a jogszabályok szövegének megértésében) csupán korlátozottan állnak rendelkezésre. Ez azért is lényeges, mert a normák világában sajátos szemantikával és szintaxissal rendelkező nyelvi jelrendszer(ek) is csak a természetes nyelv közegébe ágyazottan létezhetnek,¹⁷ azaz abból fogalmilag kiszakíthatatlanok.

Adottnak vehetjük tehát, hogy *a jog, mint sajátos absztrakcióra épülő szakma nyelve és a laikusok szövegértése (ismerete) között mindig is lesznek konfliktusok*,¹⁸ de igényként feltétlenül megfogalmazható, hogy ezek folyamatos oldása mind a tudomány képviselői, mind pedig a joghasználók részéről prioritás legyen. E körben – amint az közismert – a jogi nyelv minden rétegében¹⁹ jelentős szerepet játszanak a *terpeszkedő, körülíró szerkezetek*, amelyek a XVI-XVII. század óta a jogászai fogalmazást dagályosnak, nehezen érthetőnek mutatják.²⁰ Ugyanakkor a köznyelvben is utat tör magának az *analitikus szerkezet*, azaz a mondanivalót egyre több szóval, körülírást tartalmazó mondatokkal fejezzük ki, tehát a hivatalos nyelvhasználat sajátosságai befolyásolják a köznyelvet, feltehetően a sajtóban, médiában megszólaló hivatalnokok nagy száma révén.²¹

A fentiek természetesen csupán véletlenszerűen kiválasztott tények, illetve felsejlő tendenciák. Semmi esetre sem írják le maradéktalanul nyelvünket, nem minősítik annak helyzetét. Összességükben azonban már most arra kényszerítenek minket, hogy választ adjunk néhány elemi kérdésre:

Miért is érték egy nyelv, egy dallam, egy műalkotás, egy sajátos gondolkodási mód (bármilyen, ami kultúráként kerülhet leírásra, megfogalmazásra) – esetünkben: értékes-e és fenntartandó-e a magyar nyelv? S ha igen, miért?

További izgalmas kérdés, hogy szükséges-e egy intézményesített, komoly infrastruktúrát igénylő tudatos, egyszeri nekiveselkedésben is megnyilvánuló nyelvújítás (akár általános, akár „szaknyelvi” nyelvújítás) Magyarországon, vagy ez egy természetes, organikus és magától is intenzíven zajló folyamat, amelyben újabb katalizátorokra nincsen szükség, sőt, egyes „mechanizmusok” intézményesítése egyenesen értékvesztéssel járhat?

Milyen „kapcsolatrendszere” lehet a magyar jogi műnyelvnek az angollal? Van-e perspektívája a határon túli magyar jogi, igazgatási „műnyelveknek”,

17 TÓTH i. m. 46.

18 Uo.

19 Önálló rétegnek tekinthetjük a jogi normák nyelvét, a jogtudomány nyelvét, a jogalkalmazói vagy másként eljárási nyelvet, valamint a jogalkalmazó és a laikus közti kommunikáció – előbbiektől részben eltérő – nyelvét.

20 TÓTH i. m. 47.

21 Uo.

illetve azok önálló fejlődésének?

Külön-külön is fajsúlyos, nehéz kérdések ezek. Mégis bizton remélhetjük, hogy folyóiratunk ez évi számainak szerzői érintik őket, sőt továbbiakkal pontosítják, bővítik „probléma-katalógusunkat”, elősegítve a tartható válaszok körének bővülését is.